

Odboj a kolaborace

I. Identifikace lekce

Cíle lekce

Žáci budou rozumět různým důsledkům jedné historické události (atentátu na Heydricha). Žáci budou opatrnější při vynášení soudů o atentátu na Heydricha. Žáci budou rozumět volbám, před kterými stáli lidé, kteří žili během nacistického teroru.

Lekce pomáhá budovat historickou gramotnost tím, že...

... vede žáky k pochopení etických dilemat historických aktérů jako historických problémů a neposuzuje jejich jednání jenom podle současných morálních měřítek.

Didaktický koncept:

vztah k minulosti

Lekce se dotýká následujících očekávaných výstupů RVP ZV

D-9-7-03 (Žák) charakterizuje jednotlivé totalitní systémy, příčiny jejich nastolení v širších ekonomických a politických souvislostech a důsledky jejich existence pro svět; rozpozná destruktivní sílu totalitarismu a vypjatého nacionalismu.

D-9-7-05 (Žák) zhodnotí postavení Československa v evropských souvislostech a jeho vnitřní sociální, politické, hospodářské a kulturní prostředí.

II. Návrh průběhu základní verze lekce ⌚ 45 minut

FÁZE 1 ⌚ 5 minut

Evokace

Vstupem do tématu je reflexe úvodní fotografie. Zdůrazníme, že v kapitole se budeme zabývat atentátem na Heydricha a můžeme využít i otázku připojenou k fotografii. Následně představíme badatelskou otázku a žáci si v úvodním textu, případně na internetu zjišťují, co znamenají pojmy okupace, kolaborace, rezistence (odboj). Své poznatky zapisují do pracovního sešitu. Závěry nemusí být vyčerpávající, jde spíše o expozici problému a vyjasnění základních pojmů, žáci mohou pracovat i se svými prekoncepty. Formou rychlého brainstormingu nápady žáků komentujeme.

FÁZE 2 ⌚ 25 minut

Práce se zdroji

Práci se zdroji organizujeme podle možností prezentovat videoukázky. Pokud žáci nemají možnost sledovat ukázky individuálně, vyhradíme si v polovině této fáze 6 minut na prezentaci obou klipů formou jejich promítnutí na dataprojektor.

FÁZE 3 ⌚ 10 minut

Odpověď na badatelskou otázku

V této fázi žáci syntetizují své poznatky a snaží se odpovědět na úvodní badatelskou otázku. Zdůrazníme žákům, aby své závěry podpořili citacemi z jednotlivých zdrojů.

FÁZE 4 ⌚ 5 minut

Reflexe badatelské otázky a sebeevaluace

Reflektujeme se žáky jejich odpovědi. Vedeme je k tomu, aby vyplnili evaluační tabulku v pracovním sešitě.

III. Hodnocení badatelské otázky

Hlavním nebezpečím při odpovědi na tuto badatelskou otázku je pominutí historického kontextu a prezentistické hodnocení atentátu „jen“ na základě etických východisek („spravedlivý trest pro tyrana“).

úroveň	popis (žák/žákyně)	příklad žákovské odpovědi
nízká	Při své odpovědi odkázal/a alespoň na jeden zdroj. Do odpovědi příliš nepromítá dobový kontext. Registruje, že nacistický útlak vyvolával odpor, ale mohl vést i ke kolaboraci. Nerozlišuje ovšem motivace ke kolaboraci ani různost přístupů domácího a zahraničního odboje, jednání lidí hodnotí současným morálním slovníkem.	Příklad 1: Někteří lidé se zapojili do odboje, ale někteří kolaborovali (třeba zdroj 4). Příklad 2: Hrdinové bojovali (zdroj 2) ať už na frontách, nebo v „tajné válce“, zbabělci kolaborovali.
střední	Při své odpovědi odkázal/a nejméně na dva zdroje. Registruje, že nacistický útlak vyvolával odpor, ale mohl vést i ke kolaboraci. Komentuje jednání historických aktérů s přihlédnutím k jejich situaci. Je si této situace vědom/a při morálním hodnocení tohoto jednání.	Nacistický útlak vedl k odboji (zdroje 1, 2). Odbojáři ovšem byli v těžké situaci, jejich boj dopadal na nevinné lidi, na nichž se nacisté mstili. Někteří lidé kolaborovali hlavně proto, aby se měli dobře (zdroj 4).
rozvinutá	Při své odpovědi odkázal/a nejméně na dva zdroje. Popisuje různé motivace k odboji i ke kolaboraci s přihlédnutím k dobovému kontextu. Svě morální soudy zakládá na historických zdrojích a jednání aktérů hodnotí ve vztahu k situaci, ve které se nacházeli.	Nacistický režim se snažil získat podporu Čechů a používal proto jednak útlak a jednak propagandu. To vedlo k tomu, že někteří lidé se mu postavili a bojovali s ním (zdroje 1, 2). Ale museli zvažovat důsledky, protože nacisté se za jejich boj mstili na nevinných. Někteří lidé ale kolaborovali třeba kvůli lepším pracovním podmínkám nebo rekreaci (zdroj 4). Ale při posuzování kolaborace musíme být opatrní, protože řada kolaborovala jen naoko, a vlastně to nebyla ani žádná kolaborace, bylo to vynucené (zdroj 3).

Odboj a kolaborace jsou dva pojmy vyjadřující opačnou škálu lidského jednání, postojů vůči moci. Tématem postojů vůči totalitním režimům se v učebnici budeme zabývat opakovaně.

Otázka ale také reflektuje na jeho hodnocení z dnešních pozic. Měli bychom žáky upozornit na tuto „podvojnost otázky“, jde nám totiž nejen o postižení dobových perspektiv, ale i o etické zhodnocení této události, které je ale opřené o analýzu historických zdrojů.

Rozšiřující otázka: Jaké měl důsledky? Co znamenal pro lidi během války? Jak jej hodnotit dnes?

Pomník se stal společným dílem sochařů Davida Moješčíka a Michala Šmerala a architektů Miroslavy Tůmové a Jiřího Gulbise, investorem byla MČ Praha 8. Na podstavci ve tvaru trojúhelníkového klínu české vlajky stojí tři postavy symbolizující výsadkáře a jejich civilní podporovatele (muž v klobouku). Jejich postoj symbolizuje ochotu vrhnout se do nebezpečné (téměř sebevražedné) akce.

Úvodní text upozorňuje na proměnu státoprávní situace, okupaci českých zemí a vznik exilové vlády. Přináší informaci o R. Heydrichovi, včetně jeho role v tzv. konečném řešení židovské otázky. V této souvislosti lze zmínit i cíle nacistické politiky vůči Čechům – germanizaci země i části populace. V textu je zmíněna Heydrichova snaha sociálně korumpovat dělníky, s tímto tématem pracuje zdroj 4. Zároveň tato zmínka otevírá důležité téma významu sociální politiky pro totalitní režimy, čehož se ještě dotkneme v kapitolách o stalinismu, normalizaci i transformaci. Odkaz na význam sociální politiky.

Odboj a kolaborace

? Jak lidé reagovali na okupaci českých zemí?

Památník operaci Anthropoid v Praze, který upomíná na úspěšnou akci československého odboje, byl odhalen v roce 2008. O dva roky dříve byl odhalen pomník československému odboji. Co může znamenat fakt, že k tomu došlo až více než 70 let po válce?

1 Jaké měl atentát důsledky? Jaké různé možné pohledy na atentát nabízí tato krátká vzpomínka?

ZDROJ 1

Z deníku Ivo Ducháčka, úředníka čs. exilové vlády v Londýně (1942)

Čtvrtek 28. května.
Noviny na prvních stranách oslavují český atentát na Heydricha. Československé jméno je po dlouhé době zase všude na prvním místě.

Neděle 31. května.
Sunday Times má konečně ještě jinou verzi o původcích atentátu na Heydricha: čestí parašutisté. Je to, možná, pravda – ovšem pro světovou veřejnost je lépe věc představit jako plamen odporu českého lidu a ne jako úspěšnou akci agentů poslaných Benešem a Moravcem z Londýna. Popravy dosahují čísla 82.

15. března 1939 byly české země okupovány (tj. obsazeny) německou armádou a vznikl tzv. Protektorát Čechy a Morava, v němž hlavní slovo měla okupační moc představovaná „říšským protektorem“ (Slovensko se stalo samostatným státem, závislým ovšem na Německu). Reakce lidí na okupaci byly různé. Většina ji odmítala, ale aktivně proti ní nevystupovala. Část lidí se rozhodla pro spolupráci s okupanty – tzv. kolaboraci. Jejich důvody byly různé, od souhlasu s režimem až po osobní prospěch. Jiní lidé se rozhodli s okupanty bojovat – také formy odboje byly různorodé (tisk a distribuce letáků, sabotáže, výzvedná činnost). Odboj měl svou složku domácí i zahraničí. V jeho čele stál československý prezident Edvard Beneš sídlící v exilu v Londýně.

Jednou z nejvýznamnějších akcí československého odboje byl atentát na Reinharda Heydricha (27. 5. 1942), který byl nejen zastupujícím říšským protektorem, ale i jedním z hlavních strůjčů holokaustu. Heydrich provozoval politiku „cukru a biče“ – na jedné straně drastické tresty pro ty, kteří odporovali, na straně druhé odměny ve formě sociálních výhod pro ty, kteří spolupracovali. Atentát můžeme považovat za jednu z neúspěšnějších odbojových aktivit v okupované Evropě. Nacisté se ovšem krvavě pomstili, popravili tisíce nevinných lidí, byly vypáleny obce Lidice a Ležáky. Atentát postavil každého člověka před nutnost volby: Co teď udělám? Zapojím se do odboje? Nebo nebudu raději dělat nic?

42

ZDROJ 1

Ivo Ducháček jako řadový úředník neměl přístup k tajným informacím, takže svůj pohled na atentát čerpal především z médií. Zdůrazňuje propagandistický význam atentátu – atentát představil Čechy jako bojovníky proti nacismu. V předcházejících převládal mediální obraz Čechů jako pasivních spolupracovníků Hitlera. V deníkovém záznamu najdeme také zmínku o popravách. Celkový počet obětí heydrichiády odhadují historici kolem 5 tisíc (z toho 1585 popravených).

Snímek *Operace Silver A* (2007, r. Jiří Strach) není historickým dokumentem, nevíme přesně, jak vypadaly rozhovory mezi výsadkáři a jejich pomocníky z domácího odboje. Scéna nicméně ilustruje výhrady domácích odbojářů na rozhodnutí o atentátu, na které neměli žádný vliv.

Tento text informuje o významu atentátu pro obnovení ČSR. Atentát měl podpořit nároky čs. vlády na „oduznání“ mnichovské dohody ze strany Velké Británie, k čemuž v srpnu 1942 skutečně došlo.

V rámci hodiny není prostor pro detailní probírání jednotlivých skupin. Záměry si o odbojových strukturách mohou připravit samostatné referáty. V rámci lekce je důležitá poznámka o radikalizaci odboje. Zázitek druhé světové války (spolu se vzpomínkou na hospodářskou krizi 30. let) vedl u většiny odbojářů (ale i „obyčejných lidí“) k přesvědčení o potřebě etatizace a socializace státu, společnosti i ekonomiky. Nacistický útlak pak vytvářel psychologické podhoubí pro erupci protiněmeckého násilí v poválečném období.

ZDROJ 2

2 Scéna z filmu *Operace Silver A* (2007, r. Jiří Strach) rekonstruuje možné postoje parašutistů spolupracujících na přípravě atentátu a spory, které se v prostředí odboje kvůli němu odehrávaly. Z čeho ve filmové ukázce obviňuje Fredo Vaška a Vašek Freda?

ZDROJ 2 617 216

A co my?

Obraz atmosféry po atentátu v hraném filmu (2007)

Zahraniční odboj

Nejdůležitější postavou zahraničního odboje byl prezident E. Beneš, který zosobňoval pokračování republiky. Cesta k uznání jeho vlády však byla trnitá, neboť Spojenci zprvu nechtěli uznat neplatnost mnichovské dohody. K tomu došlo až po atentátu na R. Heydricha. Čechoslováci bojovali jako vojáci v západní i východní Evropě, ale i v Africe.

Domácí odboj

Ihned po okupaci se vytvořila řada odbojových skupin, které postupně vytvořily Ústřední výbor odboje domácího (ÚVOD). Tyto skupiny však byly účinně pronásledovány nacistickou tajnou policií (gestapem). Tisíce odbojářů a odbojářek bylo popraveno. Kruté pronásledování přispělo k politické radikalizaci nejen odbojářů, ale i většiny lidí, kteří se do otevřeného odboje nezapojili.

ZDROJ 4

Ačkoli protektorátní propaganda zdůrazňovala sociální opatření pro pracující, jejich práva byla ve skutečnosti oklešťována. Výraznější roli hrála sociální politika vůči dělnictvu (které bylo kvůli svému významu pro válečnou výrobu favorizováno) především v období vlády Heydricha. Heydrichovo tažení proti černému trhu doprovázely tvrdé tresty pro šmelináře. Zabavené potraviny nechával Heydrich rozdělovat do podnikových jídelen, zavedl také bezplatné přiděly polévky. Fakticky se ovšem vyživovací situace dělníků příliš nezlepšila, neboť se jednalo o marginální opatření, která nepřinesla systémovou změnu. Cílem této sociální politiky byla depolitizace dělnictva a podle názoru historika Detlefa Brandese se tohoto cíle Heydrichovi v podstatě podařilo dosáhnout. Tématem překračujícím historický kontext ukázky je souvislost mezi svobodou a sociálními jistotami. Ačkoli nemáme k dispozici zcela spolehlivá data, je zřejmé, že část pracujících se dala sociálními výhodami zkorumpovat. Ukázka ilustruje mj. i mocenský význam sociální politiky, která často slouží autoritativním politikům jako nástroj korupce. Rétorika i použité výrazové prostředky poukazují na nápadnou podobnost se způsoby, jimiž referoval o sociální otázce stalinistický režim v Československu padesátých let.

3 Jaké důvody asi vedly lidi k účasti na této demonstraci? Při odpovědi využij svých postřehů ve zdroji 2. Jak se na tuto demonstraci mohli dívat českoslovenští politici v Londýně? Při odpovědi využij své závěry ze zdroje 1.

ZDROJ 3

Shromáždění na podporu protektorátní vlády na Václavském náměstí (1942)

Dne 3. 7. 1942 se uskutečnila závěrečná manifestace z celé série veřejných setkání, na kterých se deklarovala věrnost českého národa Říši a odsuzovali se atentátníci.

4 Uveď alespoň jeden argument, který měl v tomto snímku přesvědčit obyvatelstvo, aby podporovalo protektorátní zřízení.

ZDROJ 4 617 217

Protektorátní propaganda (1945)

Úryvek z filmu *Kolesa dějin* (1945, r. Miloš Cettl) ukazuje některé rysy protektorátní propagandy. V záběrech z této ukázky si diváci mohli přečíst titulky, který v překladu znamenal: „Čtěte práci, pečujte o dělníka.“

HISTORYLAB 617 218

Měli udat cyklistu?

Prozkoumej, jak zdůvodňoval ministr protektorátní vlády Adolf Hrubý potřebu najít čs. parašutisty, kteří spáchali atentát na Heydricha.

43

ZDROJ 3

Dne 3. července 1942 se uskutečnila závěrečná manifestace z celé série veřejných setkání, na kterých se deklarovala věrnost českého národa Říši a odsuzovali se atentátníci. Tyto manifestace probíhaly v atmosféře teroru a neúčast na nich mohla být vykládána jako „schvalování atentátu“, což se trestalo smrtí. To je radikálně odlišuje od jiných politických demonstrací ve 20. století. Shromáždění se údajně zúčastnilo 200 000 osob a doboví pozorovatelé konstatovali lhotejnost a nezájem, kterou její účastníci projevovali. Hromadné projevy loajality vůči okupační moci, jakkoli touto mocí vynucené, byly ovšem po válce vytěšněny z kolektivní paměti. Obraz zaplněného Václavského náměstí se v kolektivní paměti objevuje především v souvislosti s pozitivním vzpomínáním na listopad 1989, případně říjen 1918 či září 1938. Fotografie z července 1942 poněkud nabourává představu národa, který je avantgardou demokracie ve střední Evropě.

HISTORYLAB

Cvičení ilustruje pozici protektorátní vlády a přibližuje tak její perspektivu atentátu na Heydricha. Toto cvičení není povinné, lze jej zadat jako domácí úkol.